

Zeitschrift: Annalas da la Societad Retorumantscha
Band: 31 (1917)

Artikel: Sco 'gl é sto ia cugl mastral Giallas : en maletg ord'la veta dil pievel da Schons
Autor: Dolf, Th.
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-192112>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. [Siehe Rechtliche Hinweise.](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. [Voir Informations légales.](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. [See Legal notice.](#)

Download PDF: 17.11.2024

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

Sco 'gl é sto ia cugl mastral Giallas.

En maletg ord'la veta dil pievel da Schons

da *Th. Dolf*.

Giodapes la vischnanca da Fardén agn Schons stat ena chea¹ viglia. — Ea fetg viglia dell'ell'easser, pertgè ils nos tats a las nossas tattas raquintan, quei segi sto la chea dil nos herox Gion Chaldar. Betga ch'in savess demussar ear cun documents historics la verdat dalla pretensiung dils vigls, a betga ch'igl extern dalla chea dess siira paretga da tala vigliadegna; mo agn quei, ca nos vigls raquintan, é forza tuttegna zupô en nearv vér. — Digl rest, per nus a l'istorgietta, la quala nus lagn ampruvar da scriver sei, sco l'onda Vreana la raquinta, éla betga la chea d'impurtanza, mo pletost en um, ca steva agn quella avant zirca tschient onns. Las relaziungs, allas qualas el a la si famiglia han vivia a sadustô suainter saver a puder, porchan a nus blers interessants muments.

Quegl era peia il mastral Giallas da Fardén, sco quels da Schons il numnavan, en um bagn cunaschaint anc gi na per il davos tschantaner, schagea ple tard sut en ple nobel tetel. En um da nobel a giest character, da pulita savida, magari ampo sainza malart. Insumma, mastral Giallas era en pur grisch, dils quals in chiatta ozilgi da rar.

Lagn peia vurdar, sch'as gniagn da raquintar egnas dallas ple interessantas episodas or dalla si veta, numnadameing: *sco igl era passô cun el segl cumegn beal a Donath*.

Stuain peia turnar anavos en tschantaner als nos pertratgaments.

La parmavera digl onn 1819 — la davosa dumengia d'avregl, qua giest suainter giantar:

¹ ch = tg.

En stupent gi da parmavera! Tschiel ansaragn, beal sulegl chold, verdira sels pros, flurs a flurignas, utschaglia ca chianta, perfin giea scalinem da muvlaglia giod il Bual da Fardén a mintgatant en ramurem dad undas or dalla Valtschiel.

Il nos mastral para oz ear da sentir anzatge sco sens da parmavera ainten sasez, parnea da vurdar ved la si tschera riainta schessin.

El sea sen en banc da lenn primitiv avant la chea, fimand la si pipetta da fier. (Dalsez onns savevin anc nuta novas da pipas majola!)

Ena statura, schagea sasant, habla da far impressiung: spadlas ladas, pez lô, membra da forza. Stupent cuvearta la chiapetscha cun bargliocca rollas (gniallas) bregnas, maschadadas qua a la cun en „grisch“. La fatscha ornada cun ena barbeta, en'igleada clera, buntadevla. A sco la cassachia, il bastuir da valé cun flurs, las chioltschas curtas, tut quei ca cuvearta la si membra gli va bagn, famos. Ad agli dunna mastarlessa fa quegl anc extr'(h)anur.

Scheia seal qua, fiers ena chomba sur l'otra, pusand il cumbet segl schanugl, tanand cugl mang la pipetta a targiand da tant in tant cun grand gust. — Quellas consideratiungs da cuntentienscha, ch'el sa far oz!

Jer éla la dertgira circuitala stada ansemel giò Zirang a deliberar las tractandas nezessarias, ils affaris preparativs pil cumegn: A sco usitevel el ear gnia stabilia (eligia) il candidat pil seassel da landtamma ord miez il diemberet da derschaders. La sort veva quell'ea tuchea el, il Giallas da Fardén — anzacuras. El veva strusch stgia crer, ch'il landtamma Gundegna demissionass ad anc mains, ca quel propones Giallas (per) sco successur. A la proposta era-gnida aczeptada sainza contragir. Strusch da capir! — Mo la chosa steva propi ascheia.

Nos mastral vess ple bugient schon ier sera fatg cumegn.

Tge ils la si dunna a la si figlia vevan lur ear fatg ier sera, rivand il bab cun talas novas! — Dunna landtamma, dunscheala landtamma! Ti taungschent, tge hanur per femnettas semplas sco ellas. Da quei vessin ellas strusch stgia sasamgnear, nungir crer: En stupent um stuveval il mariu a bab tuttegn'easser.

„Me scha Dias magna ussa dumengia segl cumegn anc tut or bagn“, vevla finalmein saquietand gitg l'onda mastarlessa Rosa.

Durant ch'il mastral fa qua las sis consideratiungs surd il passô agl beal avegnir, s'earval igl esch chea, a l'onda mastarlessa cumpara, ena frestga dunnetta, er ella cun tschera riainta a cuntainta.

„Via na Rosa, lain (lagn) baterlar ampo; igl é oz en schi beal gi, a nus vessan da discurer tant.“

„Ea, jau ve giest fitô (finia) da lavar giau a da far urden, igl dat tant da far per nus masseras, a scha ques umens savessan er enea ampo grô per tut ils quitôs ch'in ha agn chea, savessan nus er anc ver ampo bugient els.“

Ella sea sper il chear Gieri, a quei antscheva ussa en discurs fetg interessant, sur da tge object pudains'ascheia saver. Nus lagn betga repeter egl. —

Qua, en ramplunem da schumber na dall'otra vart dalla vallada!

„Odas, il Toni da Frantscha vean ord il Pessen.“

Mastral Giallas mussa sen en um ad ena roscha buabs, ca passan ord il Pessen, marschand suainter ils rhythmus d'en schumber vears Zirang. —

Perdunien ils stimos lecturs, scha nus dedicagn qua en per plets a que vigil usit agn Schons.

Quei fuss peia igl usit da dar segl schumber la dumeng'avant cumegn. Quant vigil ch'el é, lainsa betga gir, mo el datescha probavel liansch anvos. Oz anzieschel igl tung dil schumber agl pievel ena beala feasta, il cumegn, ple davigl forza ear anc prievel schmanatschant, era peia er tung d'alarm.

Il schumbrader circuital antscheva a batter ils ses marschs dalunga suainter miezgi ad'Andeer, passa ord'igl Bogn tocca Zirang, la orantgea la vischnanca, puspe anavos, sur il Rhagn vei a se Donath, tractand la peal paziainta quasi sainza interrumper.

Quei é prinzipalmeng en gi da feasta pils buabs. Quels dad'Andeer sarimnan, udend ils emprems tungs profunds dil schumber, furmeschan lur roschas, marschan agl tact sco'ls lur babuns, cugl navan alla guearra, cumpagneschan il schumbrader a Zirang a surdattan là la guardia d'hanur a lur compatriots dalla vallada dafora per la savunda part dil viedi. — Ascheia anc ozilgì.

Dil tains da noss'istorgietta era, sco's vagn schon udia, il Toni da Frantscha schumbrader, en veteran dellas guearras da

Napoleon. Quei era mintg'onn en extra plascher per el, da saver batter tra la val ils ses marschs vigls da battaglia. —

Turnand puspe tier ils nos dus amitgs, cattainsa els anc adigna segl banc, taciturns, tarland il rumplanem dil schumber, sco sch'igl fuss ena musica celestiala. A pér cugl Toni é ainttentgea Donath ad ils davos tungs dalla si viglia en is a murir aint alla val Fundogn, levin els sei a entran agn chea. —

* * *

Ena lung'eanda passa. Il gi da cumegn é qua, gi da feasta per l'entiera vallada da Runchiaglia tocca Ferrera davains.

A Soing Peader, il vigl, vut oz far complett il plascher agl pievelett. Ils nivels, las tschieras, ca cuvertavan anc anstearzas a per part ier il tschiel, vestgevan las valls, ils cuolms en svanís. Me davo las pezzas ad ils sglatschêrs dil Suretta tgittin anc nad'or sella vallada, vestgida da feasta; mo betga ch'els stgessen ristgear da turbular il azur, fierer umbriva sella splendor, rasad'or dappertut.

Il carstgang, siir el é ear grat a Dias, ch'el lascha terglischar la natira, cur ca l'olma, il cor vutan festagear!

Tgi sa quants cors giuvens han oz giubilô, salidand il cler sulegl matutin, vesend an el en bung segn, cartend ferm ved la realisaziung da lur spranzas zuppadas alla ple segreta chombra dil cor. Bagn anquala uraziung d'engraziamaint é sgulada sen alas leavas a tschiel.

Ad ils viglietts, las vigliettas? — Mument da ragurdanza, soing, profund mument! O sch'els savessan er anc ir da legher senn giâu: sei, or segl plaz festal sco avant blears onns!

— Beai vus vigls, ca savés agl cor anc adigna easser giuvens! —

Tge traffic agn mintga vischnanca, agn mintga chea, mintga chombra que avant-miezgi! Tut saprepara d'ir a cumegn, giuven a vigl, rich a pover. Quels dalla muntogna sura a quels dallas Ferreras samettan bold sen veia. Allas vischnancas dalla bassa datigl anc priedi avant-miezgi. Igl é ear dad *ir* a priedi, bugent ner nuidas. Dalsez tains devigl anc baselgias plagnas cartents, betga miez vidas sco il gi da oz. Lagn betga pretender ch'il priedi da que gi vess gia schi granda valeta, mo il singul carstgang sasuttametteva a normas, surd las qualas el leva betga filosofar.

Qua vei allas diesch a measa-endesch entschevigli a samuantar da tut las varts, giò per sendas a trutgs dalla Muntogna, seda Zirang, nada d'Andeer a Pignia a perfin orda la Punt Crap. Gruppas, roschas, tut vestgia da feasta, ple a ple numerusas samovan tra las pradas fluraintas ancunter Donath. Tscheras allegras, riaintas, vuschs cleras, vuschs bassas tungan gl'egn tra gl'oter sen tut las veias.

La vischnanca da Donath ha tratg aint il vastgia da cumegn per salidar ils hosps, per ratschever els anurden: las veias scuadas, schubras sco stivas, las cheas ornadas. Co las neglas cotschnas, las margritas alvas ad otras flurinas cupidàn orda barcung, gioda lubtgias! A segl tetg la chea digl O landrichter sgola ena granda bandiera cun blau-grisch-alv. Segl plaz da cumegn surtira dascha pegn frestg-verda las éssas (la buora), noc'ils signurs derschaders vignien a sapostar oz. — Nus savessan forza ear anc munzandar las pettas fagaschas, ils mailänders ad il pang cun pettas, ca las bravas casaregnas da Donath han fatg, per saver servir sei anurden las lur cumars, spitgeadas segl gi dad oz. —

Lagn ussa peia schar entrar ils hosps agn vischnanca:

Ils montagnards en ils emprems. Ordavant leghers buabs, suainter giuvens frestgs, la negla sela chiapeala, ple tard ils babs, staturas sco cuolms, mo er enqual puret murtirô or tranter, allura davos tier las mattangs a dunauns, las mattangs flurs castas, purtand vastgia alla moda viglia da Schons: muader cotschen-alv, fizzalet zeda surangiau, gieppa nera, calzers cun fibla d'argent. — En beal vurdar que maletg giagl. — Dad otras varts ear visitaturs da cumegn, tut da bunga viglia, plagn harmonia. Aint sper la chea digl O landrichter crescha plang a planget la fuola. Tge satutgearmang a safar bavagniant!

Igl va ancunter las dudasch.

Qua — en muvimaint tra (las roschas) la fuola! — Buabs saglian segl plaz (sella piazza):

„I vignien!“

„Naua?“

„Ora Crusch.“

In oda dant segl schumber fri daliensch. — La giuventegna curra. — Il rumplanem s'aproximescha. — In sasquetscha, sadovra per survegnir en bung post, per gnir da ver passand la dertgira a las cumpagneias dad'Andeer a Zirang.

Igl ha num sadustar, sch'in vut ver enzatgê.

„Uss eni qua!“

Igl schumber tunga datier a ple datier. Bandieras sgolan.
— Il schumber te quia. Musica salascha 'udir.

„Ussa passin!“

Tut stât eri, la ramur quescha, las chiapeallas sgolan giod
ils cheas: hanur als menaders dil pievel, hanur als vigls segns
da victoria!

Oravant la musica: en clarinettist, dus violinists ad il Geier
Schimmel culla passgeia! Er il Toni dalla Frantscha savunda,
empruvand da dar il tact mievelet culla si viglia.

Ussa ils bandierels, lura la dertgira.

Landtamma Gundegna vean a pêr cugl mastral Giallas da
Fardén, davo els mastral Lucas a mastral Chrest¹ ad oters, tut
signurs cun tscheras seriusas, tuts portan zilinder a rassa nera.
— Mastral Giallas para da surrir. —

— Las cumpagneias dad'Andeer a Zirang, mats a mattangs,
pêr a pêr. Il davos peret da mintga cumpagneia port'ena scuva,
ornada cun flurs a pindels. —

Avant la chea digl O landrichter saferma la colonna. Lez
ha spitgea sella faneastra zulér, ratscheva las bandieras a las
ferma ved'ils gatters dalla faneastra. — La dertgira va a giantar.
— Ussa sgulà d'allegrameing vus viglias sur en pievelett venti-
revel a cuntaint! — Il pievel saspearda per part allas ustreias,
ch'en indrizadas als clavos vischinants. All'egna entschevel il
cumegn. Musica a bandieras cumpognan ils derschaders giau
sellas essas.

Ils umens sarimnan antuorn las éssas, la giuventegna a las
dunnauns saposteschan segl bot da cumegn. — Ils buabs ston
ver sco lur babs eligian il signur landtamma ad ils derschaders.

Silenzium! — Il signur landtamma discorra:

„Pievel da Schons!“

La parmavera é rivada. Il favugn la ha purtô sur ils
cuolms a sglatschêrs ord las tearas dallas arias lomas a choldas.
Il sglatsch, la nev luos, ad il Rhain (Rhagn) port els agn undas
turbblas davent orda nossa vallada. Verdira, flurem, chiant
d'allegreia dappertut noc'igl il po curer. Igl carstgang er é
sadasdô a resainta nova vitta profund agl cor. Never, tgi less

¹ Hrest.

ca sallegrar, tgi less betg engrazear a Dias, ch'il trid unviern é passô?

Las vossas tscheras cuntaintas, surridaintas resplendan ils sentimaints, ils quals comoventeschan vos cors, chears cunvaschegns!

Tge differenza tranter il gi dad oz, il cumegn dad oz a quel d'avant dus onns! Vus vus rargurdas anc, vus ves anc betga amblidô ils trists gis passôs. Mo partertgand ved'els a partertgand veda la midada, ston ils vos cors er resentir, dar chold engraziamaint agl Tuttpussaint, agl menader dil mund, dils pievels, il qual porta, sco igl stat scret, larmas a quitôs, mo ear puspe giubil, ventira a benedictiung. Ea, lagn engrazier ad el profundamaing per il bung tains ch'el ha puspe tarmess. Lagn ear engrazier a tuts quels, ca han piert (porschia) il lur mang beneficant, han gidô surlevgear ils gis dalla misergia a tristezia.

Dias nus possi pertgirar per adigna da talas visitaziungs!

Cun quels plets decleri jau sco aviert il nos cumegn.

Nus savagn entschever cullas electiuns. Igl fuss peia da eliger agn prema lingia il landtamma. La mi persunga suppli-cheschi jau da betga risguardar ple, en oter de surprender quella carica d'hanur a lavur per la perioda digl avegnir. La dertgira ha fatg diever d'en dretg vigl a stabilia il candidat pigl seassel da landtamma alla davosa seduta a Zirang, a quei fuss il signur mastral Giallas da Fardén. Vut enzatgi anc far otras propostas?"

En „bravo“ da blearas vuschs savunda ils plets da landtamma Gundegna. D'en otra vart silenzi, lura murmignem a finalmeing ena vusch: „Nus proponagn il mastral Chrest da Zirang!“

Mastral Giallas vean ampo cunfus.

„E quei pussevel, ca quels lastgian gnir cun oters candidats?“

Mo el saquiertescha dalunga, la granda part dils purs staten sella si vart.

„Nus stuagn peia far furealas“, prenda il landtamma puspe il pled.

El signiescha quater umens, ca den furmar las furealas a dumbrar las vuschs. Quels sapostan: dus da mang dretg a

dus da mang saniester dallas éssas, l'egn en bung pass distant da l'oter.

Il landtamma: „Mastral Giallas dalla furealla an'aintagi, mastral Hrest dalla furealla an'oragiau!“

In oda repetant ques pleds. — Las roschas samovan, van tra las furealas. —

Mastral Giallas é eligia sco landtamma! Tge anguscha, tge furteгна! Uss'el il mument qua, mussa ca ti segias vangont da tala hanur, landtamma Giallas!

Quel vean nansum las éssas, betga giest dil tut ruasevel ad entscheva:

„Stimos presents! Jau engrazi'a vus, chers cunvaschegns, per la vossa cunfidanza, per la grand'hanur demussad'alla mi pochezza. Mo manageas ca la mi pochezza segi vangonta d'ena tal'hanur, d'ena tala carica? Igl fa propi sastermentar da samentter agl seassel da landtamma, nun essend jau en um da schi granda savida, e jau....

„E schi te as da far tantas saramoignas per surprènder quella carica, schi te lainsa betga sfurzar latier, ed ia nominesch il mastral Lucas da Mathon per candidat“, exclom'ena vusch orda las retschas da quels da Farrera.

En mumentet silenzi. Tut é surpria. Allura en ramurar crescent sco en ual ca sburfla oragiò d'ena val: „Eea, Eea, il mastral Lucas lainsa, il mastral Lucas!“

„Silenzi, silenzi!“ surtunga ferm la vusch da landtamma Gundegna la ramur, „co stgess vus disturbar agn tal malprudenta maniera il nos cumegn?“

Las undas dall'alteraziung saramettan. „Mastral Giallas de finir ses pled“, continuescha Gundegna.

Igl pover mastral Giallas! Tut pallid el gnia, la presenza dil spirt é pearsa...el chiatta nuta ple igl pled; sco en pover murdia stattel là sellas éssas.

Murmignem tranter ils uinens, — èna vusch, duas tres, blearas: „E nus lagn il mastral Lucas, il Lucas, ca pena chombas, quegl é il nos um!“

„Silenzi, vus les tener ved il urdan da cumegn!“ excloma Gundegna. El sa er prest betga tge piglear a mang, sch'il Giallas discura betga dalunga.

Lez stat anc adigna là tut pears. La situaziung é critica. —

Qua — mastral Giallas olza il chea, igl para sco sch'el gness puspe tier sasez suainter en culp, ca prend'ad egn igl santi-maint; il chierp, la membra, la tschera survignian puspe vita, ses ils terglischan, la si vusch tunga sco en torrent: „Scha vus, cunvaschegns manageas ascheia, scha vus ves me tanta cunfidanza tier me, allura rinunzieschi jau all'hanur dad easser il vos landtamma, a quei e il meas daratschiert!“

El savolva, va vei a sametta segl seas seassel, sainza schar ancorscher ple cun en movimaint, ch'el segi cunfus, ch'el vegi fatg trista figura.

Igl pievel stat quiet, in pudess udir dand giau ena guila. — Ils umens saspargian, quels dalla Muntogna d'ena vart, quels da Farrera ad enaparts da Mathon da l'otra. Igl saves dar ena darufa. —

Sang fred, landtamma Gundegna!

Lez, en um, ca encanuscha il ses pievel, capescha subit il daratschiert dalla situaziung, fier' anc en' iglieda sen quels dad'Andeer a Zirang, ca han per la granda part saratrag d'ena vart, a cloma:

„Quiet, quiet, ils mes umens, nus faschagn betga dispett'oz, na, na nus lagn gnir paregna a eliger ruasevlameing il nos landtamma. Peia numnos en il mastral Chrest e' il mastral Lucas. Furmà las furealas a det la vossa vusch, mintgegn sco um independent!“

Las furealas han sapustô, ils umens van tras: *mastral Lucas vean eligia sco landtamma.*

Lagn betga descriver ple da lung, sco Lucas ha accettô la carica da landtamma, sco el ha dirigia il cumegn, a sco la cumpagneia da Mathon al accumpagnescha sei sela si Muntogna.

Mo mastral Giallas de easser ia a chea sainza schar parcorscher niign, co igl buglieva agl seas intern. —

A la povra mastarlessa Rosa, ca veva gia luiea ena schi veritabla tschagna per la dertgira a la giuventegna da Fardén, stuer sangannar ascheia! Sco sturnida dell'easser stada, purtand en pot ad ella schon bold la sera la trista nova. — Era quei pussevel? —

Mo rivand il seas Gieri, erla puspe rivegnida a dê ver cunfortô el, sco ena brava dunna da Schons dê adigna cunfortar

igl um, cu'l vean cun cor plagn da dolur a chea. — L'amur po madajear tut las plajas. —

Natiral devigl ear d'alsez onns buccas noschas, ca batterlaven sen mintga cantung dil discletg da mastral Giallas, dallas bregls vign, ch'el veva gia manô l'eanda avant cumegn se Fardén a dallas taglieradas tratgas; ca l'onda mastarlessa veva gia preparô. —

Mo ils onns én passôs, il pievel da Schons ha saragurdô danievmeng da que serius a capavel um ad igl mes segl post d'hanur, ca gli sudeva. Ad il suleagl dalla ventira ha puspe splendorô sur el, la si famiglia, la si chea.

Forza ca's raquintagn, co quegl tut é vegnia, cur ca tains da pasch turna.

